

ศึกษาเรื่องเล่าและตำนานเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา
ของชื่อบ้านนามเมือง อำเภอเมือง จังหวัดเลย^{*}
A Study of Stories and Legends Associated with the Origins
of the Village and Town Names, Mueang District,
Loei Province

สุรัทชนุกูล นุ่นภูบาล
Surathadchanukoon Nunphoobal
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ประเทศไทย
Loei Rajabhat University, Thailand
E-mail: surathadchanukoon.nun@lru.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจรวบรวมเรื่องเล่าและตำนาน ประวัติชื่อบ้าน-นามเมือง ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศวิทยาในเขตพื้นที่อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย รูปแบบการวิจัยเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือในการวิจัยได้แก่ แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และแบบสังเกต นำข้อมูลจากการศึกษาและวิเคราะห์มาจัดทำเป็นสื่อนวัตกรรมคืนความรู้สู่ชุมชน ส่วนรูปแบบการนำเสนอข้อมูลวิจัยใช้รูปแบบวิธีพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า 1) ผลการศึกษาเรื่องเล่าและตำนานเกี่ยวกับประวัติ ชื่อบ้าน-นามเมือง พบว่าเรื่องเล่า ตำนาน ในเขตอำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ที่นิยมนำสิ่งแวดล้อมในนิเวศวิทยามาตั้งเป็นชื่อบ้านนามเมือง สามารถจัดกลุ่มได้เป็น 6 ประเภท (1) การตั้งชื่อโดยอิงจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ (2) การตั้งชื่อโดยใช้สัตว์ประจำถิ่น (3) การตั้งชื่อจากพืช/ผลไม้ (4) การตั้งชื่อจากลักษณะสิ่งแวดล้อมในชุมชน (5) การตั้งชื่อจากลักษณะหรือสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมและสังคม (6) การตั้งชื่อที่สะท้อนถึงสิ่งแวดล้อมโดยรวม 2) ผลการวิเคราะห์หลักการตั้งชื่อเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ พบว่า เรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับนิเวศวิทยา สามารถจัดกลุ่มได้เป็น 7 ประเภท (1) เรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับน้ำ (2) เรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับดิน/นา (3) เรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับต้นไม้ (4) เรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับภูเขา/ถ้ำ (5) เรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับบุคคล/วัฒนธรรม (6) เรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ (7) เรื่องเล่า

^{*}ได้รับบทความ: 11 มีนาคม 2568; แก้ไขบทความ: 29 กรกฎาคม 2568; ตอรับตีพิมพ์: 7 สิงหาคม 2568

Received: March 11, 2025; Revised: July 29, 2025; Accepted: August 7, 2025

ตำนานที่เกี่ยวข้องกับนิเวศวิทยาเกี่ยวกับลักษณะอื่นๆ การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม นำข้อมูลมาจัดทำเป็นสื่อ นวัตกรรม เพื่อคืนความรู้สู่ชุมชน ดังนี้ (1) หนังสือประวัติความเป็นมา ชื่อบ้านนามเมืองในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเลย (2) แผนที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (3) สื่อวีดิทัศน์แนะนำสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

คำสำคัญ: เรื่องเล่าและตำนาน; การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงนิเวศ

Abstract

This qualitative study aims to explore and compile stories, legends, and history accounts, and the origins of village and town names associated with the ecological system in Mueang District, Loei Province. Data were collected through surveys, semi-structured interviews, and observation method. The findings were analyzed descriptive used to develop innovative media for presenting local knowledge to the community. The results were presented using descriptive analysis.

The results revealed that: 1. The study of stories and legends associated with the origins of village and town names has shown that the names of villages and towns in Mueang District, Loei Province are often derived from ecological environments. The naming origins can be categorized into six types: 1) Names based on geographical features, 2) Names derived from local animals, 3) Names inspired by plants or fruits, 4) Names reflecting specific environmental features within the community, 5) Names influenced by cultural and social characteristics or symbolic elements, and 6) Names representing the environment as a whole. 2. The analysis of the naming principles related to the ecological system has shown that stories and legends can be categorized into seven groups: 1) Stories and legends related to water, 2) Stories and legends related to soil/rice fields, 3) Stories and legends related to trees, 4) Stories and legends related to mountains/caves, 5) Stories and legends related to people /culture, 6) Stories and legend related to animals, and 7) Stories and legends related to other ecology characteristics. Cultural resource management has been done by utilizing information to develop innovative media that returns knowledge to the community in the following forms: 1) A book on the origins of village and town names in Mueang District, Loei Province; 2) A cultural tourism map; 3) A video introducing eco-tourism sites.

Keywords: Stories and legends; ecological cultural resource management

1. บทนำ

วัฒนธรรมทางสังคม มักมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับตำนานหรือนิทานสถานที่ สถาปณินิเวศประจำท้องถิ่นอาจจะเป็นเรื่องเล่าประเพณีขบถที่ปราชญ์ชาวบ้านประจำท้องถิ่นเล่าถ่ายทอดกันรุ่นต่อรุ่นสืบทอดกันมา หรืออาจจะมีการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเราเรียกตำนานเรื่องเล่าดังกล่าวนี้ว่า “วรรณกรรมท้องถิ่น” กองโบราณคดี กรมศิลปากร (2531) ได้ให้ความหมายของคำว่า “วรรณกรรม” ว่าหมายถึงวรรณคดีหรือศิลปะ ที่เป็นผลงานอันเกิดจากการคิด และจินตนาการ แล้วเรียบเรียง นำมาบอกเล่าหรือสื่อออกมาเป็นมุขปาฐะ และลายลักษณ์ เสมือนเป็นชุมทรัพย์ทางภาษาและท่อนภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี (กตัญญู ชูชื่น, 2543)

วรรณกรรมท้องถิ่น ในแง่ของการเป็นมรดกทางวัฒนธรรม ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว วรรณกรรมท้องถิ่นสามารถนำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้ตามแนวคิดของ ธนิก เลิศชาญฤทธิ (2554) ระบุว่า ทรัพยากรทางวัฒนธรรม คือ ผลผลิตของวัฒนธรรม สามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่างๆ ของผู้คนในท้องถิ่นได้ ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง มโนทัศน์ ความเชื่อ ภูมิปัญญา พิธีกรรม สิ่งของ วัตถุ อาคารสถานที่ ฯลฯ ที่มนุษย์สร้างขึ้น นอกจากนี้ สายัณต์ ไพราชญ์จิตร (2550) ได้กำหนดความหมายและขอบเขตของทรัพยากรทางวัฒนธรรม (Cultural resources) หมายถึง ส่วนประกอบของระบบวัฒนธรรมทั้งหมดในสังคมมนุษย์ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สิ่งก่อสร้างที่จับต้องมองเห็นได้ (Tangible forms) และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนเพื่อการปฏิบัติ จินตภาพ ความรู้สึกนึกคิด ศิลปะและการแสดงออกที่ไม่สามารถจับหรือสัมผัสทางกายภาพได้ การจัดการความรู้ทรัพยากรทางวัฒนธรรม เป็นกระบวนการที่จะช่วยให้มีการสร้างรวบรวมจัดระบบเผยแพร่ ถ่ายโอนและเปลี่ยนความรู้ที่เป็นประโยชน์ให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่างๆ โดยใช้ระบบสารสนเทศเป็นเครื่องมือช่วยให้การจัดการความรู้เกิดได้ง่ายและสะดวกขึ้นส่งผลให้การปฏิบัติงานของคนในองค์กรมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ในแต่ละชุมชน การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม สะท้อนออกมาจากเรื่องเล่าประเพณีชื่อบ้านนามเมือง เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ประจำป่าไม้ ภูเขา ถ้ำ แหล่งน้ำ ห้วยหนอง คลอง บึง ฯลฯ ความสำคัญของการวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นในครั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่ามนุษย์สามารถนำเรื่องเล่า ตำนานมาใช้ประโยชน์ในการสร้างบรรทัดฐาน (Creating norms) คือ การสร้างกฎเกณฑ์หรือแบบแผนในการปฏิบัติของกลุ่มหรือสังคมผ่านขนบธรรมเนียม เพื่อจัดระเบียบทางสังคม รักษาภูมินิเวศ รักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน การเลือกพื้นที่อำเภอเมืองเลย เป็นกรณีศึกษา เพราะด้วยสภาพพื้นที่อำเภอเมืองเลย ประกอบด้วยแม่น้ำ ภูเขา ป่าไม้ ซึ่งสถานที่ในเชิงนิเวศมักปรากฏเรื่องเล่า ตำนาน เกี่ยวข้องกับการตั้งชื่อบ้าน-นามเมือง ผู้วิจัยเห็นว่า หากมีการรวบรวมวรรณกรรมท้องถิ่นดังกล่าวอาจมีความเชื่อมโยงกับการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม จึงสนใจศึกษาวิจัยวรรณกรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวม ทั้งนี้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง สามารถนำ

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยไปส่งเสริมพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยใช้วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นตัวนำร่องในการสร้างอัตลักษณ์ให้แก่ชุมชน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อสำรวจรวบรวมเรื่องเล่าและตำนาน ประวัติชื่อบ้าน-นามเมือง ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศวิทยาในเขตพื้นที่อำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีวิทยาทางคติชนของ ศิริพร ณ ถลาง (2552) ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน ในการวิเคราะห์เรื่องเล่า ตำนานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศวิทยา เพื่อสะท้อนความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม ใช้แนวคิดของธนิช เลิศชาญฤทธิ (2554) การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้ 1) ขั้นสำรวจงานวิจัย บทความ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม แนวคิดนิเวศวัฒนธรรม นำข้อมูลไปสร้างเครื่องมือเป็นแบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต 2) ขั้นเก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้เครื่องมือเป็นแบบสำรวจและแบบสัมภาษณ์เก็บข้อมูลจำนวนเรื่องเล่าและตำนานความเป็นมาของการตั้งชื่อบ้าน-นามเมือง นำข้อมูลมาจำแนกจัดหมวดหมู่ 3) การวิเคราะห์ข้อมูล นำเสนอข้อมูลใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) นำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analytics) วิเคราะห์เรื่องเล่า ตำนานท้องถิ่นกับระบบนิเวศวิทยา สู่การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม ใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต เพื่อใช้ข้อมูลไปวิเคราะห์ในการจัดการพื้นที่ เช่น ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงนิเวศให้แก่ชุมชน 4) นำองค์ความรู้ที่ได้มาจัดทำหนังสือ “ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน” จัดทำสื่อวีดิทัศน์แนะนำสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เผยแพร่ข้อมูลสู่สาธารณะ เช่น โปรแกรมยูทูบ เพจเฟซบุ๊ก ฯลฯ

4. สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้สำรวจข้อมูลภาคสนาม ด้านประวัติความเป็นมา และหาความหมายของการ ตั้งชื่อบ้าน-นามเมืองจากหมู่บ้านในอำเภอเมือง จังหวัดเลย จำนวน 131 หมู่บ้าน จากนั้นนำข้อมูลจากการสำรวจการตั้งชื่อหมู่บ้านมาจัดหมวดหมู่ เพื่อแสดงให้เห็นว่าการตั้งชื่อหมู่บ้านมีความเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศวิทยา เรื่องใดบ้าง

1. จากการสำรวจข้อมูลเรื่องเล่า ตำนาน พบว่าในเขตอำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย มีความนิยมนำสิ่งแวดลอมในนิเวศวิทยามาตั้งเป็นชื่อบ้าน-นามเมือง สามารถจัดกลุ่มได้เป็น 6 ประเภท คือ

1.1 การตั้งชื่อโดยอิงจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ การตั้งชื่อหมู่บ้านที่อิงกับลักษณะภูมิประเทศ

และสิ่งแวดล้อมโดยตรงสะท้อนถึงการเชื่อมโยงระหว่างคนกับพื้นที่อยู่อาศัย ที่เป็น ภูเขา เช่น “ภูบ่อปิด” “ภูสวรรค์” “ภูกระแต” “ปากภู” เป็นชื่อที่สื่อถึงลักษณะของภูเขาหรือพื้นที่ที่มีภูมิประเทศสูง เช่น ภูเขา หรือเนินเขา เป็นต้น แสดงถึง น้ำ เช่น “น้ำภู” “หนองผักก้าม” “ห้วยกระทิง” “ห้วยหวาย” “ห้วยลึก” แสดงถึงการตั้งชื่อที่อิงกับแหล่งน้ำ เช่น แม่น้ำ, ห้วย, หนองน้ำ หรือแหล่งน้ำในพื้นที่ แสดงถึง ดิน/นา เช่น “นาเงิน” “นาอ้อ” “นาโป่ง” “นาข้าว” ชื่อในกลุ่มนี้แสดงถึงการตั้งชื่อหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร หรือพื้นที่ทำการเกษตร เช่น นา, ทุ่งนา, พื้นที่การเพาะปลูก

1.2 การตั้งชื่อโดยใช้สัตว์ประจำถิ่น สะท้อนถึงแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ในพื้นที่ เช่น “แหล่งควาย” “ภูกระแต” “ห้วยกระทิง” การตั้งชื่อหมู่บ้านอาจจะสะท้อนถึงสัตว์ที่มีความสำคัญในชีวิตความเป็นอยู่หรือการเกษตรของชุมชน เช่น การเลี้ยงควาย ซึ่งเป็นสัตว์ที่พบได้บ่อยในภาคอีสานของประเทศไทย

1.3 การตั้งชื่อจากพืช ผลไม้ สะท้อนถึงพืชหรือผลไม้ที่พบในพื้นที่หรือที่เป็นที่รู้จักกันในชุมชน เช่น “หนองผักก้าม” “หนองมะม่วง” “ห้วยสีเสียด” เป็นการตั้งชื่อที่เกี่ยวข้องกับพืชหรือผลไม้ในพื้นที่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการเกษตรหรือการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชีวิตประจำวัน

1.4 การตั้งชื่อจากลักษณะสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น “บ้านตัว” สะท้อนถึงสิ่งแวดล้อมที่มีต้นตัวอยู่ “บ้านใหม่” สะท้อนถึงการขยายตัวจากชุมชนเก่า ตั้งเป็นชุมชนในสิ่งแวดล้อมใหม่ “บ้านแอ” สะท้อนถึงผู้คนทยอยตามกันมาตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชน (ชาวอีสานเรียกว่า แอ) การตั้งชื่ออาจสะท้อนการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลง เช่น “ตัวน้อยพัฒนา” “บ้านสะอาด” เป็นชื่อที่อาจสะท้อนถึงการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านในเชิงการจัดการทรัพยากรหรือการปรับปรุงสิ่งแวดล้อม

1.5 การตั้งชื่อจากลักษณะหรือสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมและสังคม เช่น “บ้านวังแคน” และ “บ้านขอนแก่น” สะท้อนจากเรื่องเล่าถึงประวัติก่อนการตั้งหมู่บ้านว่าพบขอนแก่นและไม้ตะเคียน (ชาวอีสานเรียกไม้แคน) ถูกฝังดินอยู่บริเวณริมแม่น้ำเลย เมื่อตั้งหมู่บ้านสร้างวัดเสร็จ ได้มีการขนย้ายมาเก็บไว้ที่วัดจนกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนในหมู่บ้านเป็นสัญลักษณ์ของความร่วมมื้อมีความตั้งใจของคนรุ่นบุกเบิกก่อร่างสร้างชุมชนขึ้นมา ต่อมาชาวบ้านมีพิธีกรรมสักการะ ซึ่งการจัดงานสื่อนัยยะความกตัญญูต่อผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน สืบทอดเป็นประเพณีบุญประจำปีของหมู่บ้านในปัจจุบัน

1.6 การตั้งชื่อที่สะท้อนถึงสิ่งแวดล้อมโดยรวม เช่น บ้านโพธิ์ป่าแดง สะท้อนถึงการใช้ชีวิตและการปรับตัวของชุมชนตามลักษณะทางธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัว การตั้งชื่อหมู่บ้านการสะท้อนถึงแนวคิดในระบบนิเวศวิทยา เช่น บ้านภูสวรรค์ เป็นการให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ และการใช้สิ่งแวดล้อมที่ใกล้ชิดมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านทำให้สามารถเข้าใจบริบทของพื้นที่ได้ดีขึ้น เช่น บ้านห้วยลึก บ้านนาดินดำ บ้านนาทราย เป็นต้น

2. จากข้อมูลเรื่องเล่า ตำนานที่พบว่าในเขตอำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย ถึงความเกี่ยวข้องกับ

นิเวศวิทยา สามารถจัดกลุ่มได้เป็น 7 ประเภท คือ

2.1 เรื่องเล่า ตำนาน เกี่ยวข้องกับน้ำ จากการสำรวจพื้นที่ พบลำน้ำที่สำคัญไหลผ่านอำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย คือ ลำน้ำเลย ลำน้ำลาย และลำน้ำหมาน จากเรื่องเล่าเกี่ยวกับลำน้ำ สะท้อน แนวคิด นิเวศวิทยาวัฒนธรรม ของคนเมืองเลย ถึงการมีวิถีชีวิตอิงแอบกับธรรมชาติ สายน้ำลำธาร เป็นเป็นองค์ประกอบหลักในการดำรงชีพล้วนย่อมาอาศัยแหล่งน้ำ ในการอุปโภค บริโภค สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์อันเป็นดินแดนในอุดมคติของผู้คนในวิถีการเกษตร

2.2 เรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับดิน/นา จากข้อมูลพื้นที่ภาคสนาม พบความนิยมในการนำเอาเรื่องของพื้นดิน ที่นำมาตั้งเป็นชื่อบ้าน นามเมือง ทำให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับพื้นดิน พื้นที่นา การให้ความสำคัญกับข้าว สะท้อนวัฒนธรรมการรับประทานข้าวของคนไทย ความนิยมเรื่องของที่ดินและที่นา นำมาตั้งเป็นชื่อบ้าน คือการให้ความสำคัญกับอาหาร สนใจกับเรื่องของปากท้อง อันเป็นวัฒนธรรมของคนอีสานมาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังปรากฏคำทักทายของคนอีสานว่า “ไปไสมา กินข้าวไป” ผญาอีสานที่ว่า “ทุกข์บ่มีเสื่อผ้า ฝาดเือนพอลื้ออยู่ ทุกข์บ่มีข้าวอยู่เล่า นอนลื้อยุบเป็น” เป็นต้น

2.3 เรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับต้นไม้ จากข้อมูลพื้นฐานพบว่าพื้นที่ในอำเภอเมืองเลย สภาพภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำและหุบเขา ป่าไม้จึงเป็นแหล่งธรรมชาติที่สำคัญ ความนิยมนำเอาต้นไม้มาตั้งเป็นหมู่บ้าน จึงเป็นอีกแนวคิดที่สะท้อนเห็นถึงความเป็นนิเวศวิทยาของคนเมืองเลย ที่ให้ความสำคัญกับป่าไม้ ว่าเป็นแหล่งทรัพยากรทางนิเวศวิทยาที่ผู้คนสามารถพึ่งพาอาศัยใช้ต้นไม้ในการสร้างที่อยู่อาศัย ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการประกอบอาหาร ใช้เป็นแหล่งเก็บสมุนไพรเป็นแหล่งของยารักษาโรค ฯลฯ ความนิยมนำชื่อต้นไม้มาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านโดยตรง เช่น บ้านสงเปือย จากเรื่องเล่า “สง” เพี้ยนมาจาก คำว่า “ซ่ง” หมายถึง ดงป่าไม้ ส่วนคำว่า “เปือย” มาจากคำเรียกชื่อ ต้นไม้ยืนต้นชนิดหนึ่ง ชาวอีสานเรียกว่า ต้นเปือย ภาคกลางเรียกว่า ต้นตะแบก นอกจากนี้ยังมีการนิยมเอาชื่อต้นไม้ในท้องถิ่น มาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน เช่น บ้านหนองมะผาง บ้านท่ามะนาว บ้านท่าวังแคน เป็นต้น

2.4 เรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับภูเขา/ถ้ำ พบข้อมูลจากการลงสำรวจพื้นที่ของอำเภอเมือง จังหวัดเลย มีสภาพภูมิประเทศที่มีความเป็นพื้นที่พิเศษกว่าจังหวัดอื่นๆ ในภาคอีสาน คือลักษณะของพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา จึงมีความนิยมที่นำเอาชื่อภูเขาหรือถ้ำมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านหรือสถานที่สำคัญๆ เช่น ตำนานวัดถ้ำกลบ เรื่องเล่าว่าภายในถ้ำมีเมล็ดข้าวหรือกลบถูกฝังจนกลายเป็นหินอยู่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นของคนโบราณ ปัจจุบันหินก้อนนั้นหายไปเชื่อว่าการขโมยไปจากถ้ำ เหลือเพียงตำนานจนกลายเป็นที่มาของวัดถ้ำกลบ ตำนานภูแข่ง เล่ากันสืบกันว่า มีการค้นพบข้าวของมีค่ามากมายในถ้ำ เช่น พระพุทธรูป ทองคำ และเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งมีลักษณะเล็กกว่าฉาบ ใหญ่กว่าฉิ่ง เรียกว่า “แข่ง” จึงเรียกชื่อภูเขาว่า “ภูแข่ง” เป็นต้น

2.5 เรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับบุคคล/วัฒนธรรม พบเรื่องเล่าและตำนานเกี่ยวกับชื่อ

บุคคล/วัฒนธรรม ในประวัติความเป็นมาการตั้งชื่อบ้านสะท้อนถึงวัฒนธรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผู้นำหรือผู้ก่อตั้งบ้านคนแรก เช่น เพชรเจริญ หรือ บ้านกำเนิดเพชร ที่อาจเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญในอดีตคือ นายเทียน กำเนิดเพชร หรือชื่อทางการคือ หลวงพินิจคนาลักษณ์ เป็นต้น

2.6 เรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ พบเรื่องเล่าและตำนานเกี่ยวกับสัตว์ ประวัติความเป็นมาการตั้งชื่อบ้านสะท้อนถึงวัฒนธรรมและความเชื่อ ที่มีความเชื่อมโยงกับสัตว์ท้องถิ่น เช่น บ้านแหล่งควาย บ้านภูกระแต ห้วยกระทิง เป็นต้น

2.7 เรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับนิเวศวิทยาเกี่ยวกับลักษณะอื่นๆ สะท้อนถึงวัฒนธรรมและความเชื่อที่หลากหลาย เช่น การตั้งชื่อบ้านตามลักษณะวัฒนธรรมชุมชนหรือความเจริญ เช่น “บ้านเจริญสุข” เดิมใช้ชื่อหมู่บ้านคือ บ้านน้อย เพราะมีการแยกตัวออกมาจากหมู่บ้านนาดิน ต่อมาเมื่อชุมชนมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก มีประชากรอาศัยอยู่มากจึงได้ทำการตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่โดยใช้ชื่อว่า หมู่บ้านโนนทัน ตามชื่อของผู้ที่เข้ามาทำการจัดตั้งหมู่บ้าน และต่อมาอีกไม่นานชาวบ้านก็ได้มีการจัดตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่เพื่อให้หมู่บ้านมีความเจริญรุ่งเรืองจึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า หมู่บ้านเจริญสุข เป็นต้น

5. อภิปรายผลการวิจัย

ข้อค้นพบ ในการวิจัยเรื่อง วรรณกรรมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเชิงนิเวศกรณศึกษา เรื่องเล่าและตำนานในอำเภอเมืองเลย จังหวัดเลย มีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

ประเด็นแรก การเดินทางเคลื่อนย้ายผู้คนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเลย จากเรื่องเล่า ตำนานความเป็นมาของตั้งชื่อหมู่บ้าน ทำให้พบข้อมูลการเคลื่อนย้ายแสวงหาที่อยู่ ที่ทำกินของคนสมัยโบราณสะท้อนถึงวิถีการสร้างบ้านแปงเมืองของผู้คนสมัยก่อน สามารถเชื่อมโยงความเป็นวัฒนธรรมร่วม แสดงถึงความเป็นมาของผู้คนระหว่างชุมชน ผ่านเรื่องเล่า ตำนานการเคลื่อนย้ายผู้คน โดยอาศัยเส้นทางจากทิศตะวันตกของจังหวัดเลย ว่ามีการเดินทางมาจากจังหวัดเพชรบูรณ์ จังหวัดพิษณุโลก มาอาศัยอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดเลย พบในเรื่องเล่าบ้านถิ่น เรื่องเล่าความเป็นมาบ้านห้วยนา เรื่องเล่าตำบลเสี้ยว เรื่องเล่าตำบลกกตู เรื่องเล่าตำบลกกทอง เรื่องเล่าตำบลน้ำหมาน เรื่องเล่าตำบลนาอาน เรื่องเล่าตำบลนาโป่ง และเรื่องเล่าบ้านท่าแพ ตำบลเมือง สอดคล้องกับการศึกษาของนิภาวดี ทะไกรราช (2544) ได้ศึกษาเกี่ยวกับนิเวศวัฒนธรรม กล่าวถึงการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศที่ตั้งถิ่นฐานมีการจำแนกพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ และมีการปรับตัว มีการใช้ภูมิปัญญา ความคิด ความเชื่อ เป็นเครื่องมือในการดำรงอยู่อย่างสัมพันธ์ภายใต้อิทธิพลของสภาพแวดล้อม วิถีชีวิตของคนในชุมชนเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนที่เป็นประโยชน์ร่วมกันของชุมชน

การเคลื่อนย้ายผู้คนตามลำน้ำสวย บางส่วนอพยพมาจาก อำเภอนาดัง บางส่วนมาจากจังหวัดหนองบัวลำภู สังเกตจากการใช้ภาษามีความแตกต่างจากภาษาถิ่นเมืองเลย ซึ่งชาวเลยมักเรียกชาวอีสาน

กลุ่มอื่น ที่มีภาษาพูดต่างจากกลุ่มตนว่า “ไทใต้” หมายถึง คนอีสานที่อยู่ทางทิศใต้ของจังหวัดเลย และจำนวนหนึ่ง เป็นผู้หนีภัยของการเมืองในยุคของการเผยแพร่ระบบคอมมิวนิสต์ มาจากอำเภอน้ำโสม จังหวัดอุดรธานี เข้ามาจับจองพื้นที่ทำมาหากินจนกลายเป็นแหล่งชุมชนขนาดใหญ่ในปัจจุบัน ซึ่งข้อสังเกตบางประการ พบว่า พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ ป่าสงวน ป่าเสื่อมโทรม ไม่มีเอกสารสิทธิ์ การถือครองอย่างเป็นทางการ แต่ชาวบ้านก็ถือสิทธิ์ยึดครองอาศัยแหล่งธรรมชาติเป็นที่ทำมาหากินเลี้ยงชีพมาตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบันสอดคล้องกับการให้ความหมายในด้านของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของธนิ เลิศชาญฤทธิ์ (2554) กล่าวว่า การศึกษาทรัพยากรทางวัฒนธรรม สามารถทำให้เห็นถึงผลผลิตของวัฒนธรรมทั้งในอดีตและปัจจุบันที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์สอดคล้องกับการศึกษาของธนาใจเที่ยง (2550) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง นิเวศวิทยาชาวนาโดยมุ่งศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาทางนิเวศของชาวนา ทั้งในด้านประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน แสดงถึงภูมิปัญญา-วัฒนธรรมกับมิติทางนิเวศวิทยาและสิ่งแวดล้อม การสร้างองค์ความรู้ มีโลกทัศน์แห่งชีวิตคือการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลเป็นส่วนหนึ่ง อ่อนน้อมต่อธรรมชาติ ซึ่งเป็นรากฐานต่อการจัดการนิเวศให้เกิดดุลยภาพ

ประเด็นที่สองคือ การศึกษาเนื้อหาประวัติความเป็นมาของชุมชน สามารถทำให้ชุมชนรุ่นหลังมองเห็นภาพประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนท้องถิ่น ผ่านวรรณกรรมที่มีการส่งต่อ สืบทอดแนวคิด การต่อสู้ช่วงชิง การทับซ้อนของพื้นที่ทางความคิดและพื้นที่ทางสังคมอุดมการณ์ทางการเมือง การเคลื่อนย้ายผู้คนมาจากสาเหตุหลักๆ ดังนี้ คือ 1) เกิดจากโรคระบาด เช่น เรื่องเล่าบ้านหนองมะผาง ย้ายหนีโรคระบาดมาจากบ้านนาอ้อ เรื่องเล่าตำบลกกตู เรื่องเล่าบ้านกกทอง เรื่องเล่าบ้านกอไผ่โทน เป็นต้น 2) เกิดจากสงครามหรือภัยพิบัติ เกิดน้ำท่วมใหญ่ เช่น เรื่องเล่าบ้านท่ามะนาว ย้ายเข้าหมู่บ้านนาอ้อ หนองมะผาง บ้านปากภู บ้านน้ำภู บ้านโพน เป็นต้น 3) แสวงหาถิ่นทำมาหากินใหม่ เช่น เรื่องเล่าตำบลน้ำสวย เรื่องเล่าตำบลนาโป่ง เรื่องเล่าบ้านนาโคก เรื่องเล่าตำบลศรีสองรัก เรื่องเล่าตำบลกกตู เป็นต้น

การเคลื่อนย้ายผู้คนจากการทำมาค้าขาย มีการเคลื่อนย้ายของผู้คนโดยอาศัยลำน้ำเลย และลำน้ำสาขา ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเลย เป็นเส้นทางสัญจรค้าขายระหว่างอำเภอเชียงคาน และจังหวัดเลย พบว่ามีเรื่องเล่าความเป็นมาบ้านนาอ้อ บ้านท่ามะนาว บ้านท่าข้าม แสดงให้เห็นถึงเส้นทางสัญจรค้าขายสมัยโบราณ ที่อาศัยแม่น้ำโขงเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างประเทศ พอเข้าสู่ลำน้ำสาขาคือลำน้ำเลยซึ่งสามารถเดินทางต่อ เอาสินค้ากระจายเข้าสู่ตัวเมืองชั้นในของตัวจังหวัดเลยได้ หากเมื่อเรานำมาอภิปรายผลโดยการนำแนวคิดทางสายวัฒนธรรมตามทฤษฎีแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของคิราพร ณ ถลาง (2552) ที่กล่าวไว้ว่า เมื่อผู้คนมีการเคลื่อนย้ายเดินทางจากที่หนึ่ง ไปยังอีกที่หนึ่ง สิ่งที่เดินทางติดตามไปด้วยคือเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน อันแสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมมีการเดินทางติดตามผู้คนไปด้วย จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การเดินทางสัญจรของผู้คนสมัยก่อน ใช้การเดินทางแม่น้ำเป็นหลักในการค้าขาย หรือโยกย้ายถิ่นฐาน จากการศึกษาที่ตั้งบ้านเรือน สภาพภูมิศาสตร์ที่แสดงข้อมูลพื้นฐาน จะพบว่ามีที่ตั้งบ้านเรือนไว้

ริมฝั่งลำน้ำเลย จึงเป็นข้อสรุปสมมติฐาน ตามแนวทางทฤษฎีแพร่กระจายทางวัฒนธรรมได้ว่า การที่ค้นพบหลักฐานเรื่องเล่า ถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาวจีน ญวน ลื้อ นั้นอาจเป็นหลักฐานสะท้อนให้เห็นว่า ผู้คนชาวชุมชนบ้านนาอ้อ บ้านท่ามะนาว ชาวตำบลกุดป่อง ที่มีความหลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์ ได้อาศัยแม่น้ำโขงและลำน้ำเลย เป็นสายน้ำวัฒนธรรมในการเดินทางสัญจรไปมาของผู้คน ทำให้ปรากฏร่องรอยหลักฐาน เรื่องเล่า ที่แสดงถึงการเคลื่อนย้ายของผู้คนที่อยู่ห่างไกลมาตั้งรกรากถิ่นฐานทำมาหากินบนแผ่นดินอีสานมาตั้งแต่ครั้งโบราณ สอดคล้องกับสายันต์ ไพเราะญจิตร (2550) ที่กล่าวว่า มรดกทางวัฒนธรรมคือวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และมีคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงออกถึงรากฐานและความเป็นมาของวัฒนธรรมจึงไม่ได้อยู่ที่ลักษณะทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังอยู่กับความสัมพันธ์ชุมชนในแง่ของจิตใจและจิตวิญญาณ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของวิถีชีวิตของกลุ่มชนและคุณค่าทางประวัติศาสตร์

6. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลงานวิจัยไปใช้

หน่วยงานราชการ หรือองค์กรที่เกี่ยวข้อง ควรนำงานวิจัยเรื่องนี้ไปใช้ประโยชน์ในการจัดการด้านพื้นที่ทางวัฒนธรรม เช่น พัฒนาต่อยอดประวัติหมู่บ้านให้เป็นการแสดงของนักเรียน คนในชุมชนนำแนวคิดการจัดการรักษาระบบนิเวศไปพัฒนาสู่หมู่บ้านโฮมสเตย์ หมู่บ้านการท่องเที่ยวเชิงวิถีเกษตร ฯลฯ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

หากมีการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาเกี่ยวกับเรื่องเล่า ตำนานที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ โดยเฉพาะลึกในเรื่องของพื้นที่ เพราะจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า ยังมีสถานที่ตามธรรมชาติ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเลย อีกหลายสถานที่ ที่น่าสนใจ เช่น ตำนานเกี่ยวกับคังน้ำ ตำนานภูเข่า ตำนานป่าศักดิ์สิทธิ์ ตำนานเหล่านี้ล้วนมีส่วนเสริมให้การจัดการพื้นที่เป็นพื้นที่อนุรักษ์ เป็นพื้นที่พิเศษ หากมีการศึกษาอย่างจริงจัง เชื่อเป็นอย่างยิ่งว่าจักเป็นคลังความรู้ สามารถนำมาวิเคราะห์ตามแนวคิดทางการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้

7. องค์ความรู้ที่ได้รับ

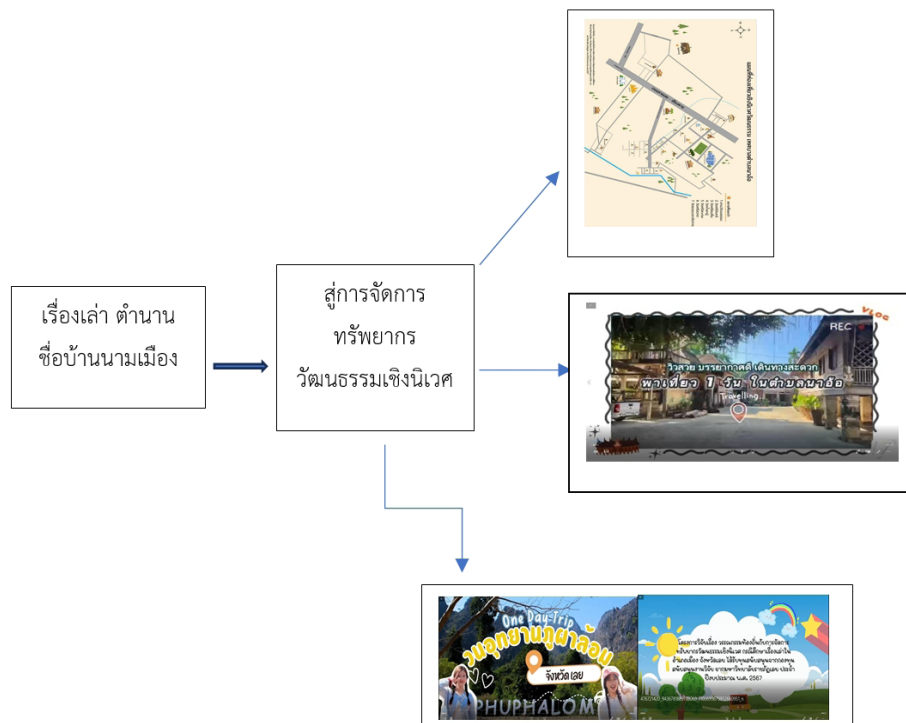
กระบวนการขั้นตอนของการสำรวจข้อมูลประวัติความเป็นมาชื่อบ้านนามเมือง เพื่อจำแนกและจัดหมวดหมู่ ประเภทที่ความหมายการตั้งชื่อบ้านสัมพันธ์กับระบบนิเวศ ชั้นวิเคราะห์เรื่องเล่า ตำนานท้องถิ่น ส่ององค์ความรู้นำไปใช้ในการจัดการพื้นที่ การจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติ ดังนี้

1. แนะนำสถานที่ท่องเที่ยวเชิงจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติ พบว่า บริเวณโดยรอบวัดถ้ำกลบ มีถ้ำรววัดถ้ำ เช่น ศาลา ภูมิ วิหาร อุโบสถไม้ทั้งหลัง เจดีย์สำหรับเก็บอัฐิหลวงปู่อร่าม เป็นจุดเด่น สะดุด

สายตา มองเห็นได้ในระยะไกล สภาพโดยรอบวัดเป็นวัดป่า มีป่าไม้ยืนต้น สลับซับซ้อนเขียวชอุ่ม เป็นแหล่งเพาะพันธุ์พืชสัตว์ เก็บของป่า ประเภทเห็ด หน่อไม้ ให้ชาวบ้านได้หากินตามฤดูกาล นอกจากนี้ ทางวัดได้สร้างอ่างเก็บน้ำไว้บนภูเขา ทำให้บริเวณโดยรอบเขียวจีด้วยแหล่งน้ำ สร้างความสมดุลให้กับระบบนิเวศจากการลงพื้นที่ พบสถานที่อีกแห่งที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางนิเวศได้ คือสะพานข้ามลำน้ำเลย เชื่อมระหว่างบ้านโพนสว่างกับบ้านท่ามะนาว หากมีเอกชนหรือหน่วยงานท้องถิ่นพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว มีศาลาพักผ่อนน้ำ ให้นักท่องเที่ยวมาทำกิจกรรมพักผ่อน มีร้านอาหารบริการ มีกิจกรรมพายเรือชมธรรมชาติ มีลานค้าขายสำหรับขายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ก็จะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางนิเวศเชื่อมโยงสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ได้

2. การนำเรื่องเล่า ตำนานจากภาคสนามมาจัดทำเป็นแผนที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้แก่เทศบาลตำบลนาอ้อ โดยบูรณาการความรู้ สู่การจัดการพื้นที่ ให้ออกมาในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยจัดทำแผนที่การท่องเที่ยวในเขตเทศบาลตำบลนาอ้อเผยแพร่ในเว็บไซต์ของเทศบาล และเป็นแผ่นป้ายไว้นิลขนาด 1.65 X 3 เมตร ติดไว้ที่สำนักงานเทศบาลตำบลนาอ้อ เพื่อเป็นข้อมูลบริการให้ประชาชนผู้สนใจและนักท่องเที่ยวได้รับทราบแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่ที่น่าสนใจในเขตเทศบาลตำบลนาอ้อ ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับ

เอกสารอ้างอิง

- กตัญญู ชูชื่น. (2543). *ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์.
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2531). *ตำนานและนิทานพื้นบ้านอีสาน*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- ธนิช เลิศชาญฤทธิ. (2554). *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ธันวา ใจเที่ยง. (2550). *นิเวศวิทยาชาวนา: ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาทางนิเวศของกลุ่มชนชาวนาลุ่มแม่น้ำโขง*. กทม. สันธุ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏกาฬสินธุ์.
- นิภาวดี ทะไกรราช. (2544). *นิเวศวัฒนธรรม: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโคกกลาง ตำบลแคน อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดมหาสารคาม*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร. (2550). *การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภารพิมพ์.

